

लातूर जिल्ह्यातील तेलबिया पिक उत्पादन लागवडीचा अभ्यास - विशेष
संदर्भ २००९-०२ ते २०१०-११.

पारसे भिमाशंकर शिवाजीराव^१ 'मिसाळ दिलीप'^२

^१अर्थशास्त्र विभाग, आदर्श महाविद्यालय, उमरगा.

^२अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, चेतना महाविद्यालय, औरंगाबाद.

प्रस्तावना :-

आजचा लातूर जिल्हाहा उस्मानाबाद जिल्ह्यातून १६ ऑगस्ट १९८२ रोजीतात्कालीन मुख्यमंत्री बॅ. ए.आर. अंतुले यांनी निर्माण झाला. सुरुवातीला पाच तालुक्यांचा १.लातूर २. अहमदपूर ३. निलंगा ४.उदगीर ५. औसा आणि नंतरच्या काळात रेणापूर, देवणी, जळकोट, शिरूर अनंतपाळ, चाकूर इ. नवीन तालुके करून दहातालुक्यांचा समावेश लातूर जिल्ह्यात झाला आहे.लातूर जिल्हाहा कमी पर्जन्यछायेचा जिल्हा म्हणून ओळखला जातो.लातूर जिल्ह्यात मांजरा आणि तावरजा या दोन मोठ्या नद्या सोडल्यास इतर ठिकाणी मोठ्या नद्यांचा अभाव दिसून येतो.लातूर जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांचा ऊस या पिकाकडे ओढा जास्त होता परंतु इ.स.२००५ च्या नंतर कमी पावसाचे प्रमाण असल्याने शेतकऱ्यांचा ओढाहासुर्यफुल आणि सोयाबीन या पिकाकडे दिसू लागला.त्यामुळे या जिल्ह्यात सोयाबीनचे विक्रमी उत्पादनहोऊ लागले आणि सर्वात महत्त्वाचे कारण म्हणजे लातूर जिल्ह्यात मोठ्या प्रमाणात तेल गिरण्यांचे कारखाने मोठ्या प्रमाणात आहेत आणि शेतकऱ्यांना पर्यायी चांगला भाव मिळू लागला.यामुळेच पारंपारिक पिक उत्पादनाकडे शेतकऱ्यांचे दुर्लक्षहोऊ लागले.प्रस्तुत लेखाचा प्रमुख उद्देश लातूर जिल्ह्यातीलतेल उत्पादित बियांच्या लागवडीचा अभ्यास करणे आहे.

संशोधन शिर्षक :-

लातूर जिल्ह्यातील तेलबिया पिक उत्पादन लागवडीचा अभ्यास - विशेष संदर्भ २००९ ते २०१०.

संशोधनाची उद्दिष्टे :-

लातूर जिल्ह्यातील तेलबिया उत्पादन लागवडीचा अभ्यास करणे.

संशोधनाची गृहितक:-

लातूर जिल्ह्यातील तेलबिया उत्पादन लागवडीमध्ये इस सन २००९ ते २०१० मध्ये पारंपारिक पिक उत्पादनापेक्षा

वृद्धी झालेली आहे.

संशोधनाची व्याप्ती :-

प्रस्तुतसंशोधनाची व्याप्ती ही लातूर जिल्ह्यापुरतीच मर्यादित आहे.

संशोधनाची मर्यादा :-

सदरीलसंशोधनात केवळ सुर्यफुल, भुईमुग आणि सोयाबीन या पिक उत्पादन लागवडीचा विचार करण्यात आला आहे.

संशोधन-सामुग्री :-

सदरीलसंशोधनासाठी केवळ द्वितीयसामुग्रीचा वापर करण्यात आला.त्यामध्ये जिल्हा कृषी कार्यालय, जिल्हा सांख्यिकीय कार्यालयाचे वार्षिक अहवाल तथा माहिती पत्रके यांची मदत घेण्यात आली.

संशोधनाची माहिती :-

सारणी १.

सुर्यफुल लागवड क्षेत्र (हेक्टर मध्ये)

अ.क्र.	तालुके	२००१-०२	२-३	३-४	४-५	५-६	६-७	७-८	८-९	९-१०	१०-११
१.	लातूर	५८५२	१४९३०	६५३९	५५००	५४००	५६००	४६६०	३३६०	४४५०	१३५०
२.	रेड्डीपूर	८२४७	१४८९	५२१७	९८००	९३००	९०००	८७५०	६०३०	५२००	६४०
३.	अहमदपूर	९०६३	१२४६४	६३४४	१०२००	८०००	७९००	६९५०	२४५०	४४३०	४६१०
४.	चाकूर	८३१३	७३५०	८५०९	६४००	८३००	७२००	६२३०	४३४०	३४५०	१९३०
५.	औसा	१०१७७	९१७९	१०५९	८६००	८७००	११०००	४६६०	५९६०	५८९०	४२६०
६.	निलंजी	१२०४२	१२१६२	१०५८५	१४५००	१२४००	१४४००	११५८०	३७४०	८१००	६८५०
७.	शि.अनंतपाळ	३८०५	०	३२५८	७४००	२१००	३७००	२८३०	१८२०	१२५०	६५०
८.	जळकोट	३००१	०	२५०१	१०००	२३००	२४००	२१३०	२७१०	१६२०	४१०
९.	देवजी	२७८८	०	२५७५	११००	२७००	३६००	२५१०	२४४०	२३८०	६२०
१०.	उदगीर	५७१३	३५	५२७८	१०१००	४९००	४८००	३९३०	४३३०	४४७०	३६४०

(माहिती संदर्भ जिल्हा कृषी कार्यालय, लातूर)

सारणी १ वरून असे निदर्शनास येते की, २००१ ते २००५ या काळातसुर्यफुल लागवडीचे क्षेत्रहे लातूर जिल्ह्यात मोठ्या प्रमाणावर होते.त्यामध्येसगळ्यात जास्त इ.स.२००२-०३ या वर्षात १४९३० हेक्टर जमिनीवर लातूरतालुक्यातसुर्यफुलाची लागवड करण्यात आली आहे.नंतर २००५ ते २०१० या काळातसुर्यफुल पिकाची लागवड कमीत कमी प्रमाणात झाल्याचे दिसून येते.

सारणी २.

सोयाबीन लागवड क्षेत्र (हेक्टर मध्ये)

अ.क्र.	तालुके	२००१-०२	२-३	३-४	४-५	५-६	६-७	७-८	८-९	९-१०	१०-११
१.	लातूर	१०१७	२५००	११०२६	२२०००	२२५००	१८५००	१७३००	२९४००	२९८००	३१८००
२.	रेड्डीपूर	२१०४	२९६५	६०५९	१२००	७८००	१२०००	१३४००	१३०००	२२१००	२४२००
३.	अहमदपूर	५४४	१०१५	७७०४	१८००	२६०००	१८०००	२११००	२६६००	२७९००	२६४००
४.	चाकूर	१२७१	२५९९	५९६६	२१०००	३४०००	३६१००	१९५००	२४१००	२१५००	१९०००
५.	औसा	६३४	४०१८	६०३३	१८०००	१८०००	१०५००	१३०००	३१५००	३१८००	२५६००
६.	निलंजी	६१४	१००३	४१४२	११०००	१८१००	८६००	१४०००	१६७००	२२५००	२९२००
७.	शि.अनंतपाळ	२१९	०	१७०१	१६६००	९१००	९६००	१२६००	१७३००	१७७००	९६००
८.	जळकोट	३११	०	१८३७	५०००	४२००	४३००	४२००	७२००	५८००	७८००
९.	देवजी	१५९	०	१४८७	४८००	५८००	१००००	६०००	६२००	८५००	८०००
१०.	उदगीर	३२६	०	३०४७	७६००	९२००	७३००	७०००	११८००	२५३००	९९००

(माहिती संदर्भ जिल्हा कृषी कार्यालय, लातूर)

सारणी क्र.२ वरून असे निदर्शनास येते की, २००१ ते २००५ या काळातसोयाबीन लागवडीचे क्षेत्रहे लातूर जिल्ह्यात कमी प्रमाणावर होते.सगळ्यात जास्त इ.स.२००६-०७ या वर्षात ३६१००हेक्टर जमिनीवर चाकूरतालुक्यातसोयाबीनची लागवड करण्यात आली आहे.इ.स.२००५ ते २०१० या काळातसोयाबीन पिकाची लागवड जास्तीत जास्त प्रमाणात झाल्याचे दिसून येते.

सारणी ३

भुईमुग लागवड क्षेत्र (हेक्टर मध्ये)

अ.क्र.	तालुके	२००१-०२	२-३	३-४	४-५	५-६	६-७	७-८	८-९	९-१०	१०-११
१.	लातूर	६५६	२१६०	१३०४	३००	३००	९००	१०५०	७८०	२९०	५००
२.	रेगापूर	१५१५	२०६०	१०१०	४००	१२००	१४००	८४०	२९०	४००	५००
३.	अहमदपूर	१७२२	२६९२	११७८	४००	३००	११००	५५०	३७०	१५०	४००
४.	चाकूर	२३४७	८३०	१२७१	५००	२००	१००	९५०	९३०	३६०	६००
५.	औसा	३५०३	३८७८	३०९४	७००	८००	२९००	२६००	१५७०	९७०	१२००
६.	निलंगी	३६०५	३००१	३४५२	७००	६००	३०००	६५०	१२८०	३००	५००
७.	शि.अनंतपाळ	१०६६	०	९६६	१००	१५००	१००	२५०	१४०	१९०	३००
८.	जळकोट	५१०	०	४११	६००	१००	१००	१५०	२१०	२५०	२००
९.	देवगिरी	४५१	०	३९८	५००	१००	१००	५१०	२८०	२३०	३००
१०.	उदगीर	९२५	०	८१६	१८००	८००	२००	२५०	३१०	२६०	४००

(माहिती संदर्भ जिल्हा कृषी कार्यालय, लातूर)

सारणी ३ वरून असे निदर्शनास येते की, २००१ ते २००५ या काळातभुईमुग लागवडीचे क्षेत्रहे लातूर जिल्ह्यात मोठ्या प्रमाणावर होते.त्यामध्येसगळ्यात जास्त इ.स.२००२-०३ या वर्षात ३८७८हेक्टर जमिनीवर औसातालुक्यातभुईमुगाची लागवड करण्यात आली आहे.नंतर २००५ ते २०१० या काळातभुईमुग पिकाची लागवड सर्वात कमी प्रमाणात झाल्याचे दिसून येते.

निष्कर्ष :-

- लातूर जिल्ह्यातील सर्वात जास्त तेल उत्पादित बि म्हणूनसोयाबीनयापिकाचीलागवडसर्वातजास्तझालेलीआहे.
- लातूर जिल्ह्यातीलतेल गिरण्यांचे प्रमाण जास्त असल्यामुळेत्याचप्रमाणे जागेवर खरेदी आणि नगदी पैसे यामुळे लातूर जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांचा कलहातेल उत्पादित बियांकडे झाले आहे.
- लातूर जिल्ह्यातील तेलबिया बाबत सर्वात महत्त्वाचे कारण म्हणजे पावसाचे अत्यल्प प्रमाण यामुळे या पिकांना पाणी आणि जास्त उत्पादनहेही एक गृहितक शेतकऱ्यांनी मांडले आहे.
- रडी, अंबाडी, तिळ, कारळ चे उत्पन्न अत्यल्प असल्यामुळेसदरीलतेल बियां या तेल काढण्यासाठी नसून घरगुती उपयोगाकरिता ठेवतात.

संदर्भ :-

- डॉ. वि.रा. भितांडे- शैक्षणिकसंशोधन पध्दती, पुणे, नित्यनुतन प्रकाशन, २००६.
- प्रा. विजय कवी मंडल- आर्थिकविकास आणि नियोजन नागपूर, राजहंस प्रकाशन, २०१०.
- जिल्हा सांख्यिकीय कार्यालय, वार्षिक अहवाल २००१ ते २०१०
- जिल्हा कृषी कार्यालय, वार्षिक अहवाल २००१ ते २०१०.